ԱՐԱՐ

7 ՏԱՐԻ

ՀԱՏՈՒԱԾ

31 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Թ. 296

ԵԱՌԱՔԱԿԱՆ

1863

Ինչ որ խմբագրութեան և Տնօրինութեան կը վերաբերի պէտք է ուղղել առ Մահմուտ Փաշայի տանը Գալաթիոյ Համամին վերի քով Թոխմաքրոճի նամուս մեբժալ :

ԱՐԱՐԱՏԱՄ Գ · ՈՒՐԱՏԵԱՆ. — Ընդհար նամակ կամ ծրար կը

Օրագիրը ամեն շաբթու երեքշաբթի օրերը կը հրատարակվի :

Գին տարեկան 120 ղուրուշ արծաթի · — վեցամսեայ 70 · — եռամսեայ 40 · — մէկ թիւը 4 ղուռուշ · գուրս երկուաձ Օրագրոց Ճամբու ծախքը ընդունողին վրայ է · — Փոխադրման տարի 1 ղուռուշ :

ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ԿԸՆԴՈՒՆՈՂԱՑ

Կ · ՊՕԼԻՍ Օրագրոյս գրասենեակը , Մեծ—Գոր — Խանի վերի դուռը թիւ 2 :

ԶՄՈՒԽՆԻԱ Տեարց Աբեմիքեան եղբարց վաճառատունը և ԴՈՒՂԻԿ Հանգէսին գրասենեակը : ՏՐԱՊԻԶՈՆ — Խոչատուր աղա Իլմասեանի գրասենեակը : ԹԻՒՐՏԱՂ Յարութիւն աղա Գ · Ճամճեան : ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ Գ · Մ · ակոբ աղա Նազարեթեան :

ՍՐԹԱՒՅ ԲԱՐՈՒ, ԳԱՅ ԲԱՐՈՒ

1863րդ տարին Հայկեան հօրիզոնին վրայէն սահեցաւ , անցաւ դնաց յետին , և աւելցաւ անցեալին վրայ, բայց իր տրտմահիմ եւ բերկրահիմ չափիններով ամանակաց յիշատակարանին մէջ անջնջելի կերպիւ պիտի մնան ի նշան ապագային : Ապագան՝ որը թողացած օրհնութիւններն ու թշուառութիւնները նշմարելով քիչ պիտի չափասայ , եւ քիչ պիտի չողոյ այն Հայ մարքին վրայ , որ իր գործը պէտք եղածին պէս չճանչնալով՝ իր բաղդին դեմ մաքառած է . . . :

1863րդ տարին սառուցիւ բերաւ իր հետ շատ օրհնութիւններ եւ ազգօգուտ արուեստութիւններ , եւ՝ ապրատ ալ հետ շատ օրհնութիւններ . . . բերաւ իր հետ շատ թշուառութիւններ եւ տարաւ իր հետ շատ թշուառութիւններ . բերաւ իր հետ եւ դրաւ Հայկեան սրտին մէջ ապագային մէջ մեծամեծ ակնկալութեանց արժանի անդաւիներ , եւ խլեց տարաւ իր հետ խել մը հին ու նոր գործիչներ . տրտմահիմ լեցոյց շատ Հայ տուներ եւ բերկրահիմ ալ լեցոյց շատ Հայ դէպրդատաններ : Շատ հարուստներ աղքատացան եւ շատ աղքատներ հարստացան գահը բարձրացոյց :

1863րդ տարին շատ մարդ անկիւններ բացաւ , շատ սրտերէն թագուն գաղտնիքներ երեւան հանեց , շատերուն ըսաւ որ « Գործ ան չէք , ինչ որ կրնաք երեւնալ . եւ Հայ մարքին յայտնեց որ՝ « Այս ինչ կամ այն ինչ կէտին նկատմամբ ճանաչումդ սխալ է » : Արդարեւ անի իր յուսացածին հակառակը դուրս մեծաւ մասամբ . . . :

1863րդ տարին երկաւ գարկաւ տասակապէս Հայ ականջներու բլթակին , եւ ուզեց գանգատ գործացանել իւրաքանչիւր՝ Հիրքերը անոնց գոգը թափելով . բայց նա . . . ահ . բայց նա կիսատոյց ատեն հասկաւ առեմել եւ գանգատ ընդունել կերեցաց . . . գորս օր մը ազբատով պիտի կարդայ ապատոյց սերունդը Հայ տարեդրութեանց մէջ :

1863րդ սա նշանաւոր տարին՝ գոհանալ չի Հայոց իրենց չուզած գծին վրայ գաշեց տարաւ , եւ այնպիսի երեւելի էրոզութիւններ արտադրեց , որ անանց խիստ ոհաճելի էին : Այնի ինչ՞ որ բերաւ եւ ինչ որ արտադրեց Թորգոմեան տանը մէջ . . . Սիրելն գոհունը ուշի ուշով նշմարեց եւ մասամբ իւիք նշանակեց եւ պիտի նշանակէ այսուհետեւ , եթէ հարկը պահանջէ . . . : Այնի անանց նոր տարին տուաւ . եւ անանց խելքը գլխէն՝ առաւ գնաց՝ :

Երթայ բարով անցեալը ,
Գայ բարով նորը . . . :

Մեղուն՝ նոյն ուրախալի թռուցիկ կը դիմաւորէ, եւ ամէն ձայնն նոր ուրախ եւ նորանոր արթնութիւններ կը բարեմաղթէ։ Մեղուն կը լանգէ որ ամէն Հայ անդեակին իրը բանուորով՝ առ նոր ուրուին սկիզբէն աղբիւրատ եւ մարգաւոյել գործերու եռեւեռ ըլլայ։

Մոայծին անհնազանդութիւն ։

Մասիս, Արշալոյս եւ ժամանակ լրագիրները՝ Մեղուի արդի խմբագրին նկատմամբ եղած ... դառը աշխարհի հանրական դատաստանին առջեւ հանած ըլլալով՝ Մեղուի արդի խմբագիրը կը պարտաւորի ըստ իւր խոստման բուն իրողութիւնը հանրութեան ներկայացունել։

Ահա առոյգ իրողութիւնը ։

Նոյեմբեր 8 ուրբաթ օր երիկուան ժամը 10 ին նոյն օրուան թուականով նորընտիր Գեր. արքեպ. Պատրիարքի առորոգրութեամբ սա հետեւեալ հրաւիրանաց նամակը եկաւ.

Մեծարդոյ խմբագիր,

Ի դալ նամակիս բարեհաճեցեք առանց յապաղման ներկայանալ ի Պատրիարքարան, ուր Քաղաքական ժողովը կուզէ ձեզ տեսնել։

Ողջ լերուք ։

8 Նոյեմբ. 1863 Պ. Ե. Պօլսոյ
Ի Պատրիարքարան Հայոց Պօլսոյ Ս.ԳՐԻԳՈՐԻՈՍ

Նոյն օրը առաւօտ անձնական տեղեկութիւն ունենալով նամակաբեր անձին քաղաքավարութեանը յայտնեցինք երիս ալ անկարող ըլլալնիս ։ Նամակաբեր անձը բռնութեամբ առնելու փորձ փորձելուն համար հետեւցուցինք թէ արդեօք նամակին դուրս ելերանայն պատուէր ալ ընդունած է ։ Այո, ըսաւ նամակաբերը՝ միեւնոյն անդամ պարնէտով գանելու հրաման ունիմ Քաղաքական ժողովին*։

Հոս մեր ընթերցողին աւելցուր, մանաւանդ 25 տարիէն հետէ Պատրիարքարանին վիճակին վրայ տեղեակ չըլլալով, թէ հրաւիրանաց

* Սոյն մեկ քանի պատուէրը անձանց ներկայ եղած ատեն պատահած է ։

ընդունելն ու բանաւորութեամբ գանգը, այն ալ Սահմանադրական վարչութեան մը առեն. ինչպէս կրնան իրարու հետ համաձայնիլ ։

Ըսինք նամակաբերին որ՝ անկարելի է Սահմանադրական վարչութեան մը կոչմէն այսպիսի բռնաւորական եւ ապօրինաւոր հրամանի մը տրուիլ ։ Վերջապէս չերկարենք, նամակաբեր անձը՝ երբ տեսաւ որ անկարող է բռնութեամբ առնիլ, կոչտ ու անքաղաքավար կերպով մը դուրսէն երերցունելով, նայէ, քեզի ինչեր պիտի ընեմ ըսելով եկաւ գնաց ։

Հետեւեալ առաւօն անմիջապէս սա իմաստով նամակ մը գրեցինք Գեր. Սրբազանին ։

Սրբազան Հայր.

Երէկ երիկուան ժամը 10ի առեն Ձեր Սրբազնութեան առորոգրութեամբ նամակ մը եկաւ, որուն մէջ Ձեր Սրբազնութիւնը կը յայտնէ իմ առանց յապաղման Պատրիարքարան ներկայանալս. սակայն թէ անձնական տկարութեանս (զոր ամենոյ հիւանդութեան) եւ թէ ժամանակին ուշ ըլլալուն պատճառաւ անկարող գտնուեցայ գալ, եւ նեղերեցէք տեղւոյն անյարմարութեան ատեղաւ ալ դրութեամբ չկրնար պատասխանելուս ։

Սակայն ցաւօք սրտի կը յայտնեմ նամակաբեր անձին ինձի դէմ բռնած անվայել եւ ապօրինաւոր ընթացքը, երբեւ թէ Քաղաքական Ժողովին կոչմէն հրաման ունենալով ըլլայ մինչեւ անգամ իս պարնէտով գանելս ։

Սահմանադրական պատկառելի ժողովին մը կողմէ այսպիսի ապօրինաւոր հրաման մը տրուած ըլլալը ինծի անհաւատալի է թէ՛նէ, սակայն կը խնդրեմ Ձեր սրբազնութենէն որ եթէ ուրիշ առեն ուրիշ տեղ մը գրկելու ըլլաք զանի, պատուիրեք երեն, որ պատկառելի Ժողովի մը անպատուութիւն բերող այսպիսի անվայելչութեան մէջ չգտնուի ։

Նաեւս կը խնդրեմ Ձեր սրբազնութենէն, որ եթէ այսուհետեւ իմ կանչուելս հարկ ըլլայ, ըսաւ օրինի մէկ կամ երկու օր առաջ լսելս տալ, զանազի իմ պարտաւորութիւնները ճարելու համար ուրիշ շատ գործակիցներու մէջ ըլլալով կրնայ ըլլալ՝ յանկարծ կանչուած առեն ձեռքս գտնուած կարեւոր գործ մը

անկարող ընէ զինք ձգելէ գայլը ։

Մնամ Ձերդ խոնարհ ծառայ ։

9 Նոյեմ. 1863 Ս. Գ. Մ.

Թղթատար Մեղուի ։

Պինգ առ նամակը գրել դիկելու Եռեւէ եղած առնիկս , անդին ալ Գաղիպագրատան մէջ նամակագրին տարած չենծու պատահանին համեմատ՝ ինչպէս ժամանակ լրագիրը կը վկայէ իր 24 թուով , առանց քննելու մեր հոն գանգատանաց յարմարը մը կը գրուի եւ կը դրկուի Գոպը Ջոպիճեն . անկէց ալ մեզ պատասխան մը կ'եկնի Մերճան Ջարչըյի մերքեզը , ուսկից մեզ փնտռելու եւ առնէ կըլլան ։

Նոյեմբեր 12 երեքշաբթի օրը ժամը 6ի առեն լսել տանելով որ Մեղուի խմբագիրը շատ մեծ փոնավ կը փնտռուի , եւայլ պատի անձամբ ։ Հոն մերքեզ աղասին մեզ փնտռելու թոյլտուն եղած գաղթիեին դռանել տալով Մ ի ւղ ու ե ր ե ն առաւ լինծի կարգալու ։ Ռանը խմնամալով ի. ջայ Գատիկանութեան Գաւառը եւ նեղկայանալով վ. Մ ի ւ ն ե ղ ալ պէյին , հոն առայ Գաղարտարքարանին համ հոխտ գրկուած մեծ տուքը դանդատագրին ալ ։ Հոն՝ չիտակը բանալով , մարդասիրական քաղցը ընդունելութեան մը հանդիպելով դարձանք տեղերնիս . . . ։

Ս. Հա սա է ճիշդ ներողութիւնը , եւ բանին ստուգութիւնը ։

Ս. Թող մեր սրտոյ ընծայագիր խորհին եւ դատին թէ Մտակի յոյսնանցին պէս Մեղուի խմբագիրը երբ եւ ո՛ր առեն փանչա անգամ կանչուիր ի Գաղաթական ծողով են , ոչ մոխ էր ըրեր ես չէ գոյեր , եւ թէ Ս. ղեալեային բանին պէսպիսանգուիւ էր ուսչը Գաղաթական ծողովին աղգապարիան պնօրէնութիւնը . որոնք Մեղուի խըմբագրին քով երդոյն չափ ալ արժէք չունին ։

Թող տեսնան նաեւ մեր սրտոյ ընծայագիրը թէ Մեղուի խմբագիրը ինչ ջանիճան խոհեմ լուսթիւն պահած է իր անձնական պատիւը ոտնակոխ եղած եւ անիրաւ տեղ դրկանաց հանդիպած առեն՝ ատոր վրայ ալ յայտնելու նեղով նաեւ Մեղուին առժամանակեայ դադարում խնդրուիը ի . Գանէն . . . ։

Ս. Հա՛ ի հարկէ ստիպեալ մենք բան բանին իրողութիւնը պատմեցինք . որոյ սրտոյ դատուին ու վճիռն ալ ոգջամիտ ժողովուրդն կապասենք . քանզի դատն սրտէն իր առջեւն հանուած է . . . ։

Եղիւ խորհուրդն փնտռն նա էր ողորմելւ էրեացին ։

Ս.նատունները՝ որ եւ ինչ բանի երէսէ որ ձգտա կը կրկնեն . ալ ան մոքերնին չեղլեր եւ միշտ կրզդուշանան անկէ . եղը , որ քնտանեցած անատոց մէջ ամէնեն տղուշը հատուած է . իր ինկած տեղէն երկրորդ անգամ անցնիլ չուզեր , իսկ մարդս՝ որ կենդանագոյ դերազոյնն է , խորհելու եւ դատելու համար դերազոյն կարողութիւն ունի , չզդար , կամ չուզեր զգալ ան բանը . որմէ շատ անգամ հարուած ընդունած է . յաճախակի այնպիսի բանի մը հանդէպ կկայտայ , որուն ձգտակար հետեւութիւնը կրած է շատ անգամ , բայց վարատուր , գէթ անատոց ընթացքէն օրինաւոր առնելու չափ իր խելքը զարծած չըլլալ կարող չէ . եւ խելացիներու տուած հաղար խրատն ալ մշկ տակ է իր համար ։

Ս. Այս ինչ ձգտակար կերպարանքը ուտելէն , խոհակ անհանգիստ մէջ պահելէն եւ կամ այն ինչ գործը ընելէն կը հետանգանոյ , ծանր ախտերու առեր կըլլայ , բայց՝ վարպետ բժշկոյ ձեռօք մատամբ խելք բժշկութիւն դոնելէն վերջը՝ նորէն նոյն ընթացքին մէջ կը դանուի , ու դարձեալ կը նորոգուին նոյն ախտերը առանց ձգտակար հետեւանքով . . . ։

Ս. Հա սա է մարդկային սեռին վիճակը , որ խստոր տգիտութիւնը կը թագաւորէ , եւ որ ընթերցասիրութեան ու այն ասպարէզին մէջ պէտք եղած բժշկական եւ առողջական օգտակար հանդէսները չկան՝ ի զգուշութիւն մարդկային առողջ կազմութեան ։

Թողլով այժմ որ մարդս՝ իր ծնած օրէն ախտերու ենթակայ ըլլալով զգուշութեան կարօտ է . թողելով որ՝ իր տգայութեան եւ պատանեկութեան առեն մեծ զգուշութեանց կարօտ է . դանե իր կատարելութեան ժամանակ իր տեսածներէն եւ իր գլուխն եկածներէն խրատ առնէ ։

Մարդկային սերտ կազ որ խոհուն էակ կրնայ անտարբերութեամբ հանդիսատես ըլլալ եւ լսիկ ձնիկ նայիլ այս ինչ քաղաքի բնակչաց վրայ , որ թէ արու եւ թէ մանուածեղ օր քան՞զօր տոկալի ախտերու մահաբեր դերեզմանին մէջ կը դըրկին կեցնան ։

Խոսքերնիս մանուածրնիք ։

Որ խելացի եւ մարդասէր էակ կրնայ լռել եւ ի դուր չըարժիլ , երբ կը տեսնէ գիշերցիկ կենդանին տակ տպրող Հայ ժողո-

հրդեհան մեծաւ մասամբ տակար եւ վատառողջ կաղմութիւնը , եւ անկէ նուաստ կլինայ մի մը տակ օդ . ծծող Հայ ժողովրդեան մը քաղաքողջութիւնը , եւ միթէ կրնայ լուել ու չհարցանել պատճառը . . . ։

Պօլսոյ Հայ երիտասարդութեան եւ օրիորդութեան վատառողջութեան , եւ անոնց մէջ ծուլած եւ ճաքրակած զանազան ախտերուն դէմառ եւ երեւելի պատճառներէն մէկ եւ անդիտանալ չենք . բայց հմուտ բժշկաց կինայ ան կէտերուն վրայ դրել եւ ճառել . իսկ մենք՝ որ դրեթէ ամէն օր մեր աչքերովը կը տեսնենք այնպիսի տխրալութիւն մը Պօլսոյ ընտանեաց մէջ , եւ անոք ունեցած միատակար հեռաւորութիւնը կը նշմարենք . . . չենք կրնար մէկ քանի խօսք չընել՝ այնու յոյսով , որ դէթ մէկ կամ երկու հոգի եթէ հասնին հետեւիլ մեր խրատին . մեր աշխատութիւնը վարձատրուած կը համարինք ։

Կը խոստանանք որ Ալիքիոյ տրդոյ խմբագրիչը Պ . Մ . Խիմիւճեանը դրեթէ իւր ամէն թիւերուն մէջ իւր առողջաբանական յօդուածները կը շարունակէ , որոնց մէջ Պալօներ երթալէն , ծովեզր զբօսանք ընելէն , եւ պատճառած ախտերը կը յայտնէ եւ զանազան դարմաններու վրայ կը ճառէ , եւ հարբուխէ չուտով ազատուելու դարմանը կը տալ նէ , որոնք օգտակար խրատներ են , բայց մեր քսելիք կէտին քով մնասուար եւ սեղմեալ բաներ կը համարուին Պօլսեցի ընտանեաց կացութեանը նայելով՝ մանաւանդ որ՝ այն ընտանիները առաւել փոքր մասի մը կը վերաբերին ։

Ըստ մեզ՝ Պօլսոյ ընտանեաց մէջ ի վաղուց ծաւալած յաճախակի տախտակ որբեւթութիւնը՝ Պօլսոյ ընտանիքները զանազան ախտերու ենթակայ ըլած է , զոր ի ներքոյ համառօտակի պիտի յայտնենք ։

Սովորութիւն մը , որուն առած հանապազօրեայ հարուածները եւ ըրած փեղկփաֆան , բարոյական եւ նիւթական կոտորածները ամէն խելք ունեցողի անուրանալի են »

Պօլսոյ Հայ իգական սեռը՝ մեծաւ մասամբ ոչ այնչափ հոգ ունի իր սրբիչ պարտաւորութեանց վրայ , քան յաճախ յաճախ իւր տանը տախտակները չխնել , սրբել եւ մաքրել , որպէս զի Տոքթէր խոշիճունին տանը պէս վերէն ի վար ծէփ ծէփ ծէփայ ։

(Շարունակելի)

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՄԻՍԻՕՆԱՐԱԿԱՆ ԵՐԿՆ ՆԱՄԵԱՅ ԸՆԹԱՑԻՑ Ի ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ ԵՒ ՏԱՐԱԲԱՂԴՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ ։

ՄԱՍՆ Դ .

«Ինձէ եղաւ որ Ա.Թբէիկացիք չՀայերը բրօտէին ։»

Այո , հեռաւոր Հայաշխարհի մը հայուցածն է , և շատ ալ կարեւոր է , քանզի թէև Ա.Թբէիկացիք ինքնաւարար օրօշումով երկնից առաքելութիւնը Հայ Ազգին յատկացուցին , բայց ինչպէս եղաւ որ Հայերը որսացուեցան : Այս կարեւոր հարցումը մեր ներկայ նիւթին ներած հատակագծութիւնն մը ընդհանրապէս համար կը պարտաւորինք քան կարի պատասխանել : Ա.Վարդի մէջ ոմն Քրիստոնեական եկեղեցին կայ , որ խաւար և բարբարոս դարերուն հաստատի ալեացը գէմ երկար տաճն մնքառնելէն և՝ քանի քանի անգամ այն երէցն աչխատասան Ա.Լևոնեան Հակոյատեմ Ֆայթին քալխաւելէն վերջը՝ ինչ նիւթ բարեկարգութեան կարօտ ըլլայ : Ո՞ր չեթազատութեան սեւադէմ բռնութիւնը , և ո՞ւր չէ դարանած այն թագուն ու փոխեպական ճիզվիթութիւնը , ոչ , առանց հատարակութիւն իր կարգ մը այլազգեմ բանաւորացը ծանր հարուածին տակ կը հեծէ , կը նեղվի և կը տանջվի դրեթէ քսլորովին գործ խղճի , մտքի և բանականութեան այն ազատութենէն : Ո՞ր քանական զգայուն և խոհեմ էակ ըլլնութեան օտկալի հարուածը գլխուն լիաձ տանէ՝ թ խոր սրտէ ազատութիւն չգտչէր . և իր անգութ հոգիէն անխնայ ծեծ ուտող անձեր ոչխարն մը պէս տալին անդին փախչելով ինքզինքը ազատելու չջանար . մանաւանդ այնպիսի պարագայի մը տակ , որ և նոյն Քրիստոնեայ կղերը յանդուն էրծնի իր ժողովուրդը կը բռնադատէ . և ազատութեան Ա.Տանածոյն ձեռքէն ընդունած ազատութեան կոչնականը (Քրիստոնէութիւն) զանազան գոյներու փոխելով բռնաւորութեան գործիք մը կընէ . . . ։

Թորգոմեան տրտում տունը դրեթէ ան տանեը այս օրինակ գրան պարագայի մը մէջ էր . և երկար ժամանակաց փորձառութեամբը իր կատարելութիւնը շատունց գգացած ըլլալով կը հեծէր ու կը հառաչէր . քանզի իր հինաւոյ վերջ բուն համար դարմանն մը ընելը իր

կարողութենէն վեր կը սեռանիր . . . : Սա-կայն և այնպէս չարժեցաւ , և վերակենդա-նութեան համար կրցածին չափ ջանաց , ազ-գօգուտ դպրոցներ բացաւ , և բարեպաշտակ ընկերութիւններ կազմեց . . . երանիք եթէ մինչև յարդ երկրի վրայ կեանք ունենային , անշուշտ Հայկական տանը ջահը արդէն աշ-խարհի վրայ մեծափայլ բոլորած սիրտի ըլ-լար . բայց ախտա՛ որ բոլոր աս ջանքերը՝ ա՜ֆ-ֆեալ Սուրպէնն անգութ և անյագ մկրատին զոհ եղան . . . :

Երբ Ս.մերիկեան Միխօնարը յանուն կը-րանի սկսան Հայոց մէջ մանել զանազան օրսա-լու համար , ի՞նչպէս եղաւ որ Հայերը ա-ռանցէ օրսացուեցան . առնր պատասխան կը-սեմք թէ , ո՛ւր տեղ , և ո՛ր առեն անխոհեմ գործ մը գործուած ու Ս.ղմին մեծամեծ վը-նասներ հասուցած է , որուն մէջ կսկիծին մասը առաջին ու մեծագոյն տեղը դրաւած չէ , Թող Ս.ղոյին պատմութեանց արխնա-դիծ էջերը վկայեն . . . :

Ո՞րանք էին առջի քերան Ս.մերիկացի-ները սիրով ազնուելով՝ անոնց նպատակը յա-ռաջ տանելու համար մեծ մեծ խոստումնը-ներ ընողները . որո՞նք էին կիլեր ժամանակ գաղաթագրի Ս.մերիկեան Միխօնարաց տու-ները դեղերելով՝ անոնց քաջալերութիւն տը-ւողները , և օրերով Հայ վանքերուն մէջ ըն-դհանրները , ո՞չ ատոնք Հայ ժողովրդեան օրսացութեան ճամբայ բացողները՝ ան ատենի կղերական գլուխ երևելիներն էին . (օրոնց անունները չմոռնալու համար քովերնիս տը-ձանագրած ունինք) : Ժողովուրդն ալ՝ ինչպէս որ սովոր էր , անոնց օրհնութիւն հետևելով՝ քա-կաւ Միխօնարաց առնելը յաճախել . . . բայց երբ Ս.մերիկեան Միխօնարը՝ անխոհե-մութեան (յաւ. ևս գլուխը գրկող ընկերութե-նէն գնաք տանելու համար) իրենց առնելը երթևեկութիւնը դադրող Հայ կղերականաց անուն-նելը հրապարակաւ լսարանաց մէջ անցուցին* . . . ու Հայ հասարակութեան մէջ տարա-ձայնութիւն ծագեցաւ թէ այսինչ վարդապետը և այն-ինչ քահանան Ս.մերիկեան Միխօնարաց գա-ղափարին հետևեր են . անմիջապէս նոյն կը-

* Միխօնարաց հաստատքը սա էր որ, Հայ կը-սերն ու վարժապետները վաստկելով՝ բոլոր ժողովուրդն ալ վաստկած կըլլան, վասն որոյ մեծ ջանք մը ունեցան իսկզբան կղերն ու վարժապետ-նելը որոշ :

զերեսանք՝ Ս.մերիկեան քարոզչաց դէմ խոտա-ցան , և իրենց բարեհամբաւութիւնը վնասու-թեան դարձնելով՝ սկսան հրապարակաւ անարգանքի չանթեր թափել . . . իրենց օ-րինակին հետևող փոքրիկ խումբին վրայ , որ-պէս զի հասարակութեան գաղափարը իրենց վրայ չսկսի , և իրենց վրայի աղտը վերնայ-ո՛չ . ինչ ծուռ գատաստ , և ինչ անգթու-թիւն : Միթէ ժողովրդեան համար պակասու-թիւն համարուած բանը՝ կղերին համար ալ պակասութիւն չէ : Միթէ միայն կղերն ա-զատ , ու ժողովուրդը , անոնց գերի՞ ըլլալու համար ստեղծուած է . ա՛ւր մնաց ուրեմն խղճմտանքի և կրօնական կետրոն նկատ-մամբ մարդուս՝ իր բարերար և մարդասէր Ս.-բարչէն ընդունած աղատութիւնը . . . Ո՛ կը-ղերդ Հայոց . դուն որ Ս.ստուածոյ եկեղեցւոյն վրայ պաշտօնեայ և անտես կարգուած ես , զգուշացիր որ չըլլայ թէ անոր վրայ տիրա-պետելով՝ զանի պատակտելու առիթ տաս , այլ քան բարի ու խոնարհ վարքովդ անոր օրհ-նակ ըլլաս , ինչպէս որ կը վայելէ Քրիստոսի խոնարհ պաշտօնեի մը , կամ աշակերտի մը .

Հոս պարզապէս կը տեսնըվի որ Ս.մերի-կացիք զՀայերը որոշին Հայ կղերին միջոցով քանդել Կղերին՝ թէ Հայ ժողովրդեան վրայ բանեցուցած անսահման իշխանութիւնը , և թէ Ս.մերիկեան քարոզչաց գաղափարին հետևելը ընդունած ճամբայ մը բացին ժողովրդեան ո-ստոցմելուն : Պահաւ անդ որ Հայը իսկզբանէ անտի կրօնասէր, և հետևապէս կրօնական բա-ներու հետաքրքիր էր , և է . և միտքդամայն նեղքին ու արտաքին անգութ հալուածոց տակ ճնշուած ըլլալով . . . ընականաբար պատրաստ և հակամէտ էր հետևելու աւետարանին խոս-քերը , կամ ազատութեան գոչերիկ մրմունջ-ները իր ականջին ի վար փսփսացող օ ևիցե մե-կու մը : Ո՛ր տաեն այսպէս չէ եղած : Ո՛ւր որ կարծեայ ազատութիւնը քռնաբարուած է . և ուր որ անսահման իշխանութիւն մը հա-սարակաց իրաւացը վրայ տիրած ու խղճի և բանականութեան վրայ բռնացած է . հոն խիստ շատ քաժանումներ և պատակաոծմներ եղած են : Ս.յտիսի վնասակար խաղերը քա-նի՛ քանի անգամ Թուրքմանն Թշուառ տանը պատկին մէջ Հայադէմ գերանները ձեռաք խաղցուեցան . . . : Որոնց պատճառիկ մեծա-տանը գլուխ Հայ մարքերուն վրայ մեծ ներդոր-ծութիւնն ունի , և վրայ մկ ճշմարիտ Հայ մը որ այսպիսի ցաւալի անցից վրայով՝ առանց իր

ապատուհանի ապակերէն հեղհեղներ իջեցու-
նելու * անտարբերութեան վերայից բար-
ձին վրայ գլուխը դրած անհոգութեան քունը
քնանայ : Յանուն կրօնի Հայկական տանը
քահանան և պառակտումները պատմութիւնը երբ
ալքդ անցանելու ըլլանք · պիտի տեսնենք որ
Սուրբ Գրիգոր լուսաւորչէն օրէն սկսեալ մին-
չև ցարդ Թորգոմեան տանը մէջ տեղի ունե-
ցած ցասման և պառակտմանց առաջ-
նորդ միշտ կալերին մասը եղած է . և ասոր
միայն մեր տառապեալ Ա.ղբին մէջ , աշխար-
հին ընդհանուր ազգայ մէջ , Քրիստոնեայ
աշխարհին օր բաժանման և օր ազանդին կը-
լսելը , կամ առաջնորդը՝ կղերը չէ եղած :
1800 տարիէն հետէ Քրիստոնեական կրօն-
քը , որ այս չափ անթիւ զիրար պատառտող
ճիւղերու բաժնուած է մեր հինն աշխարհին ,
և մեր նոր աշխարհին մէջ . որոնց առաջնոր-
դը աշխարհական անձ մը եղած է : Ովհան-
ները որ ընդհանուր ժողովքներու մէջ բա-
նադրուած և դատապարտուած ազանդապետա-
ներուն անգամ կղերական անձինք էին . որ մեր
ասա և մեր բաժանմանց շատերը մինչև ցարդ
այն նոյն անձանց անունովը կը կոչուին . ինչ-
պէս Արիոսական , որ ըսել է Արիոս եպիսկո-
պոսին հետևողներ . Նեստորական . Կալվի-
նական , Եւտիքեական , Լուտերական . Փիւ-
սիոյեմ . Յակոբեան . Պապական Սորկինեա-
կան . Գրիգորեան . Եզ , Եզ , Եզ : Ես մեր Հայ-
կեան տունին ժամանակ ժամանակ բաժնը-
ված և յանուն կրօնի պատակտուած մասերուն
առաջնորդը և հիմնադիրը չէ՞ որ կղերն էր .
Թոնդրակեցւոց ազանդին առաջնորդը՝ Յակոբ
անուն եպիսկոպոս մին էր . Հռոմէականաց-
լեան և Յունադաւանութեան դիմող Հայոց
առաջնորդները՝ եպիսկոպոսներ ու վարդա-
պետներ էին . . .

Ամերիկեան Միսիոնարը՝ ապիսկոպոսեան շատ լաւ տեղեակ ըլլալով (քանզի Ամերիկայի մէջ անձամբ ականատես եղած են այս տե-
սակ բաժանմանց) Ջանացին նախ Հայ կղերը որսալ · և յաջողեցան . որով Հայ ժողովրդեան որոգայթելուն դուռ մը բացուեցաւ ինչ կ'ելնէ որ քիչ մը վերը ցոյց տուինք :

Այո՛ , Հայերը ժամանակ ժամանակ կը-
զերին անկարգ ընթացից պատճառութը օտա-
րաց օրս ըլլալով իրենց ազգութիւնը կորսըն-
ցուցին , որոնց մեծը այսօր երբեմն օտար ազգ
կընայինք . և իրենք ալ չեն գիտեր տառապիս
թէ ի՞նչ սերտնդէ յառաջ եկած են . քանզի

կրօնքին այն սրտալ առումը՝ անոնց ծագումը
մոռացութեան խաւար անդունդին մէջ ծած-
կեց . . . : Հարիւրաւոր տարիներէ հետէ ներ-
սէն և դուրսէն այլազգի վիշտ և տառապանք ,
նեղութիւններ ու հարստահարութիւններ կը-
րեվին վերջը՝ արդարև մեծ հրաշք մըն է , որ
դեռ աշխարհիս վրայ մէկ քանի միլիօն Հայ
(թէև ցրուեալ) մնացած է : Եթէ նոյն կայր
քանաւորութիւնը այն տակալիր և անխնայ ըն-
թացքովը շարունակուելը դեռ , կարելի էր որ
մէկ երկու հարիւր տարիէն վերջը բնաւ Հայ
չմնար աշխարհիս վրայ :

Շարունակելի

Ս.Էջմիածին օգոստոս . 26 հայ" 1863

Սեծապատիւ խմբագիրը Փեղու պատուական
լրագրի :

Լրագրիդ 224 համարումը կարդացի Օ-
թագեցիից մի Հայի գրած նամակը , որն լսե-
լով Ա.յվազեան Գաբրիել վարդապետի Ղրի-
մին Եվմիածին գնալը , իբրև եպիսկոպոսու-
թեան աստիճան բարձրանալոյ համար զար-
մանալի սատիկ և սոսկալի խնդրոյ մէջ , որ
վ. Կամենցիկցոյը բարեհաճի յանգուցեալ « Թէ
« իւր այսպէս վարուելովն քեզ շարժառիթ »
« Թը լինի եր . անձնասիրութեան հառնոյքը , բարձ- »
« րադոյն ազգեցութիւնը . Թէ անհաղթ մը »
« խորամանկութիւնները » զանգի երբ սա-
կի առաջ Պօլսոյ պատրիարքարանէն . կրօնա-
կան և քաղաքական ժողովոյ մեծապատիւ ան-
դամոց միակամ հաճութեամբը և նոցա ընդ-
հանուր սեղրագրութեամբը աղերսագիրը ու-
ղարկուեր է վ. Կամենցիկոսին , որ Գաբրի-
էլ վարդապետին բարձրացնել յաստիճան ե-
պիսկոպոսութեան , սակայն նորին սրբու-
թեանն մեզ անլսայլ պատճառներով մնակա-
տար Թողերէ այն ժամանակ նոցա այս առա-
ջարկութիւնը , ուստի այժմ տեղիք ունի
զարմանալոյ և մտաբեր լինիք իրաւունք պատ-
ճառն կամ պարագայներն հարցնելոյ , միայն
Թէ ես այս պարագին որ արդարև դիտէ Ա.գ-
ին պատիւն և յարգն պաշտպանել , Թո՛ղ
ներէ ինձ ու մեկ խօսք անկիմ առաջ իրան
պատուութեան վրայ ասելոյ , եթէ սիրտը
չմնայ ինձմէ և անկեղծութեամբ իրաւունք
տայ ատոնց , կարող եմ այս վայրկեանին ի-
րան ծոլոր կարծիքը փարատել , ու մինչև ան-
գամ քանի մի հազար մեղն տեղից հանուցա-
նի գլուխ խոնարհեցնելով վ. Տիրոջից ներո-

զանձին խնդրել. զոր տեղջ[illegible]նդին Սբբ. քառասնից մեղադրելոյն համար, և այս է նախատակս իմ ասացս որ այս պատացաւ պարծանս, Օրհնաբերյալ Աղբատերը, շատ դիւրահաւան և անհամբեր մարդ է եղեր, վասն որ լսելով Ա. յիշատակն գաբրիել վարդապետի Սուրբ էջմիածնին, երթալը պետք չէր շուտով հաւատալ թէ եպիսկոպոս ձեռնադրելոյ համար զինքն տարբին, իսկ այսպէս եւ գրածդը լրագրին մէջ այսու ամենայնիւ պետք էր սպասել յետագայ համարն երթալ կարդալ և իմանալ թէ գնաց. ինչ եղաւ, ինչ բանի համար կը լիներ գընացածը. եպիսկոպոսութիւնը առաւ թէ ոչ, եթէ համբերութեամբ սպասէր ցանի մի շաբաթ եւս գնալոն վերադառնէն եւ կըլսեր և զուր տեղը ինքզինք չերնեղեր, բայց որ այդչափ անհանգիստ եղաւ, ահա՛ ես որ յառաջ միանացնելոյ համար պատմեմ իրեն գաբրիել վարդապետին էջմիածին գնալոյ հատճառը որ մեզ յայտնիւ, և եթէ Վ. կամենալոց սիւնհոդոսից եւ Գլխի ազգային կեդրոնական վարչութեանը պատասխան ընդունէ այս առարկայի մասին յուսամ թէ ըստ ամենայնի համաձայն լինի իմ գրածին:

Վ. կամենալոց և էջմիածնի սիւնհոդոսը երեք տարիէ չափ կայ որ կանչում էին գաբրիել վարդապետին ի Ս. էջմիածին, պատճառն խնդիրներու և վիճակային գործոց պատկանեալ հարցուփորձ անելոյ և մանաւանդ մի քանի առիւծների վիճակին եկեղեցեաց արձանց և ծախուց հաշիւը պահանջելոյ համար սակայն գաբրիել վարդապետը առ ոչինչ համարելով բարձրագոյն իշխանութեան պատիւն ու հրամանը փոյթ չունէր երթալ և ի տարի ի տարի անդամ լուսն առնելին գալոց ընդունելութեան պատասխանները դրելոյ. ի վերջ. . . հզօրագոյն մարդկանց պաշտպանութեան ապաւինելով, բայց Վ. կամենալոցն և էջմիածնի իշխանութիւնը տեսնելով որ ինքնագլուխ վարդապետ Աղաջնորդին տարտարման ներգործութիւնը և ապստամբութիւնը չափից և սահմանից շատ և շատ գուրս եկին, ուստի այս նպատակ հայրապետական կոնդակով և սիւնհոդոսի հրավարտակով սաստիկ կերպով ծաղր ծանր կշտամբանօք և սպառնալեօք կանչին զինքն ի Ս. էջմիածին, և այն տեղ մի միսի չափ պահելով իւր չարը ճանչցուին և անիմի առաջարկութիւններ և վարկաբեր տառեւներն տալով առպագոյի զգուշութեանց համար վերադարձուցին յետ ի Հարկէ առանց եպիսկոպոսութեան:

Բայց այժմ գնալով թիֆլիզ նոյեմբերի սկզբի օրերից և ինչպէս լսում ենք սպասում է մինչեւ ցայսօր փոխարքային, այսինքն կայսեր եղբօր մեծ իշխան Միխայելի գալատեան որ քանի ժամանակէ հեռացած է Թիֆլիզից և գնացած է միւս երկիրների այցելութեան: Սորա սպասելն այժմ մենք դուշակումենք որ Վ. ը կամենալ իւր ապստամբութեան և անհարազատութեան նշանը ցոյց տայ գործով, այսինքն հրապարակական բողոք բառնալով իւր ազգի և եկեղեցւոյ ընդհանուր կաթուղիկոսի և Ս. Սիւնհոդոսի վրայ, կամենալով ազգի վարքը և պատիւը ոտնակոխ անել և խայտառակել տերութեան առաջը: Թող այժմ մեր համազգիք լաւ հասկանան գաբրիել վարդ, ի ինչ հոգւոյ և ինչ քաղաքականութեան տէր մարդ եղածին, և ամենք կարօտին չհաւատան նորա սուտ ազգասիրութեանը եւ անձնանուէր ծառայութեանը իբր յօգուտ ազգի և ի պայծառութիւն եկեղեցւոյ, որէ՞ի միայն յօգուտ գրպանին և ի ծախութիւն իւրանոցն ընդունայնին եւ:

Թ. կ. Տ . . օֆ

Պիտերը ի Սէյդ դաշտ:

Ընդհակառակն ասուն էր, այն ինչ Սէյդ դաշտի գիշերին շատ մարդիկ և շատ բնակութիւնք սկսան իրենց հնպրեսի տեղերը թողուլ. և պրեթէ կարաւանի նման շարան շարան իրարու ետեւէ գոլորշեացան, կրակ գիշերին տակաւին. գնացող ընտանեաց և ազատ հոգիները. Ամէն գոլորշեացանը եւ իրենց քաշած կիսին նախապատրաստ մեզ գժուար է, միայն շատանալնէ հետեւեալ մանուածոյ բայց սրտաճմոր առողջով, որ զգայուն հոգւով գրուած է հայրենասիրի մը գրչէն:

«Օրը ուրբաթ էր, գեղացիք ամենք իրենց վերջին վճիռը կտրած էին. իրիկուն լուսնակի լուսով բարձին միատեղ և սկսան գալով ու իրարու սիրտ տալով շարժել իրենց տանելը, այն ինչ գեղի մարդկներն ու կալատէրները անցան. ամենքը միասին գարձան մի գառն և խեղճ հայեցուածքը ձգեցին վեր իրենց տան եւ դաշտինը:

«Երկու մանկտանդ և անմեղ կիներ՝ երկու երկու զատակ ունէին հետերնին, մէյ մէկը գրկերնին էին, մէյ մէկ ալ կը քաշէին

Ձեռքերնին բռնած. կարաւանը յառաջացաւ. յուշիկ յուշիկ յետս մնացին. ղրկատուն ազայը սկսան լալ. ու մկլանքը կը հնկնկային. ոտկատեցան՝ թշուառ մայրերը իրենց ազայոց գորովանաց նայէլ. նըստեցան քարի մը վրայ. քանի տղայք կուլային, մըրերուն սիրտը կը կարտեր. մկլանք կը քնանային, բայց կարաւանը կանցնէր. քըրդերն ալ խիստ երկիւղ կրէին այս միջոցները։ Այս երկու կիրճերէն էին Շողէր և Գոհար. առաջինը այրի էր, իսկ երկրորդն կրիկը՝ գըբտերը պանգուտուքեան գնացել էր։

«Այս վայրկենիս մէջ երկուք հաւատար խորին հաւատանք մը քաշէին. տղաքները կուլային, և Շողէրն սկսաւ հեռեւեալ սրտառուչ լալնքը լալ։

Կարաւանը անցաւ, հասար մը հալին։ Արարիչ Աստուած, հասիր մեր յաւարին. Լսի՞նչ օրի հանալատանք, երման ինչ վախտի.

Արարիչ քո աչ մեզ պահեկ եղիսի, քո խաչ հովանի։

Այ՛ն ինը երկիւ ոնիմ՝ նը պապ, ու նը մամ նը ախպեր, նը քեռի, նը հասած աղայ, ու նը բարեկամ։

Երման Աստուած, էս մանտրիկ ձագերը պահպանես։

Էսանց սատաղէն մեզի խնայես։

Այսնց նստած տեղը մեծ փայտէ՝ կար որուն վրայ Արագիլ բոյնը գրեր էր. էս վայրկենիս որ Շողէրը կուլար. Արագիլ կայնեցաւ բունին մէջ. Թեւերը թափ տուաւ ու ձագերուն հետ մէկ տեղ կլկլացաւ։ Գոհարի տղան գրկի մէջ քնած էր, արթնցաւ յանկարծ ու ատաց. Պաղիկ, պատառ մի հաց։

Այ՛ն Աստուած Աստուած. Գոհարը լացաւ։

Այ՛ն լավ լավ, իր որդւոյն գարձաւ։
Հոգոյս չինչ տեղից. քըզ հացիկ ճարեմ.
Պերիկդ թազես. վայ անօթի ես...։
Արգիլ, հօրդին գիտեւերդ թափ տուիր.
Հօրդին գիտ Պօսօն քնից զարթի տուիր.
Արգիլ, քու ձագեր կուշտ են ու հանգիստ.
Պօսօն հոգ հուզէ. վայ...

Կը քաղաւի հոգիս։

Մի՛ լար Պօսօ քուն եղիր լավօ.
Դեռ գիշեր մնըձնէ. քընիր առաւտուն.
Օ՛ Բոսօ հերիք մեզ Թողնես՝ մահրուտ.
Հերիք քաշես գէդ զարիսպոսթիւն.
Քու օլուղ չօճուղ հէսիրից խեղճ են.

Էս ի՞նչ գառն օր այ մեռնելու խեչ են։

Գըբեզի կը կանչեն։

Այացին լացին. լացին ասացին այս երկու դժբաղդ երը. քաւական ժամանակ մնացին մինչեւ իրեն տաք արցունքները տզայ երեսները վրայ կաթելին ու արթընցուցին. վերջապէս վեր կացին երեսնին խաչակնքեցին։ Աստուած կանչեցին՝ ձեռք ձեռքի բռնեցին. սկսան քալել կարաւանի ճամբով։

Շարունակելի։

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ԼՓԲԻՆԱՐԸ ՄՈՒԽԱՅՅԻՐԻ

Այս տնօրէնով՝ մեծապատիւ Աղգասեր Կ. Յ. Փանոսեանի աշխատասիրութեամբը 120 երեսէ բաղկացեալ Տաճկերէն լեզուով տեսարան մը ելած՝ կը ծախուի ամէն Հայ գրավաճառներու քով.

Գինն 10 պարա։

ԻՍԼԱՀԱՓԸ ՄԻՒՀԻՒՄԻՆ

Արտպ Պ. Կ. Յ. փանոսեանի աշխատասիրութեամբ յօրինեալ ամէն Հայոց մատչելութեանը արժանի տեսարան մի է տաճկերէն լեզուաւ։ գինն 3 պարա։

Կը ծախուի Վարագի խան Թիւ. 1 իր սենեակը։

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Արտպ Պ. Կ. Պաղտասարեանը երկրորդ անգամ Սմերիկա գացած ու իր լուսապրութեան (Քրոնոլոգիէ) արշեսալ կատարելագործած ըլլալով իր յաճախորդները պահ՝ ընելու չափ մաքուր և խիստ աժան գինով լուսանկիր պատկերներ կը հանէ։

Ուզողը՝ կրնայ անձամբ երթալ Պահմուտ փաշայի վարի ծայրը Սուլթան Համամին վերի բովին խանութը և պէտք եղած քանակութեանը հանել տալ։

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՒԱՐԱՆ